

Створення потужного арсеналу новітнього озброєння було би неможливе без фінансування. На щастя, станом на 1999 рік США вдалося зліквідувати дефіцит державного бюджету. Це полегшило подальші інвестиції в оборонно-промисловий комплекс. Окрім того, деякі перемоги далися нечувано малою ціною. Скажімо, повалення Талібану коштувало лише 2 мільярди доларів, а вигнання Мілошевича із Косова внаслідок бомбардувань і відбудова міста — 30 мільярдів доларів. Несподівано ведення війни та реформатування держав виявилось можливим за меншої кількості людських жертв і фінансових витрат, ніж очікувалося. Додатковою перевагою було схвалення виборців: після падіння Кабула Інститут Геллапа доповів, що президент Буш має величезну підтримку, яка становить 87% виборців. На цьому піку національного гібриса все виглядало так: «Американці можуть усе, чого забажають».

Озираючись назад, розуміємо, що це була ілюзія. По-перше, американські

війська були розпорошені. Вони розмістили свої підрозділи в Боснії, Косові, Афганістані, Іраку та на Гаїті, чітко усвідомлюючи, що процес державотворення піде у менш бажаному напрямку після того, як вони вийдуть звідти. Справедливо щодо Іраку, справедливо щодо Афганістану.

По-друге, незнання місцевих особливостей виявилось страшним недоліком. Ірак є яскравим прикладом цього. Спочатку американські політики поклалися на Ахмеда Чалабі, якому забракло глибокої вкоріненості в іракське політичне середовище. Опісля вони призначили Пола Бремера головою Тимчасової коаліційної адміністрації, хоча він майже нічого не знав про Ірак. Його самоправні рішення врешті заклали основу для страхіть ІДІЛ.

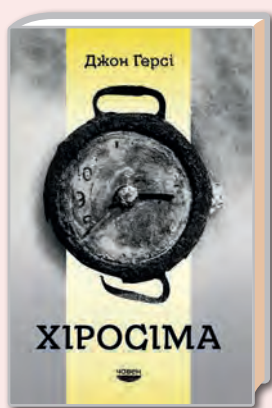
По-третє, настав час репутаційної та фінансової розплати. Віцепрезидент Чейні, який спланував вторгнення, отримав меншу громадську підтримку, ніж Майкл Джексон, якого звинуватили в пе-

дофілії. Влітку 2008 року сам Буш став першим чинним головою держави після Ліндона Джонсона, який не відвідав президентського з'їзду своєї партії. Що ж стосується рахунку, то 2002 року радника Білого дому Лоренса Ліндсі було звільнено за висловлені побоювання, начебто вторгнення обійдеться Сполученим Штатам у 200 мільярдів доларів; станом на 2009 рік воно коштувало Америці три трильйони доларів.

А найгірше, що Америка втекла з Іраку й Афганістану, підібгавши хвоста і залишивши після себе руїну та розплідник для екстремістів. Боснія є недієздатною державою, паралізованою недосконалістю, яку закладено в її конституції. А Сербією і далі керує неліберальний автократ, колишній міністр в уряді диктатора, якого США допомогли повалити.

* * *

Настав час окреслити деякі суттєві закономірності у проявах гібристичної поведінки, оскільки це дасть нам змогу

Джон Герсі
ХІРОСИМА

Переклала з англійської Юлія Семенюк
Львів: Човен, 2022

У репортажі американський письменник і журналіст Джон Герсі (1914–1993) пише про досвід шести хібакуся — людей, які змогли вижити після першого в історії застосування ядерної зброї 6 серпня 1945 року, коли американці скинули атомну бомбу на японське місто Хіросіма. Вперше текст було опубліковано в журналі «The New Yorker» за рік після вибуху, а ще через сорок років Герсі опублікував новий розділ про подальші долі його героїв. 2022 року цей відомий текст американської журналістики вийшов друком українською завдяки співпраці видавництва «Човен» і Лабораторії журналістики суспільного інтересу. Після численних погроз Росії застосувати ядерну зброю проти України репортаж Герсі здається не тільки пізнавальним, а й актуальним. Про це у передмові пише Наталя Гуменюк і додає український контекст чорнобильської катастрофи та «імперської війни Росії проти колишньої колонії». На її думку, цей репортаж показує, як «розказати історію людства, розповідаючи історію окремої людини».

Важливо зазначити, що, на відміну від України, Японія в той час була імперією та країною-агресоркою, що знищила мільйони людей в Азії, тому

недоцільно зіставляти сучасних українців із японцями під час Другої світової війни. Японці активно брали участь у поневоленні й геноциді інших народів. У тексті порушено тему колективної відповідальності, коли християнські священнослужителі в Японії закликають її жителів не гнватися на уряд, який нібито необачно втягнув країну у війну, а самим брати відповідальність.

На початку книжки дізнаємося про шістьох головних героїв: лікарів Масакадзу Фудзі й Теруфумі Сасакі, працівницю відділу кадрів Тосико Сасакі, кравчиню Хацуйо Накамуру та священнослужителів Кійосі Танімото і Вільгельма Кляйнзорге. Автор детально описує, чим вони займалися і де були в час вибуху бомби о 8:15 ранку. Цим людям пощастило вижити, але вибух понівечив їхні тіла і наклав відбиток на все життя. Спочатку текст регулярно змінює фокус із однієї особи на іншу, пропонуєчи своєрідну гойдалку поміж перспектив. Але в останньому розділі долю кожного героя описано в окремій частині й надано їй більш традиційну форму короткої біографії.

Українці легко впізнають у тексті моторошні прикмети війни. Читаємо про розбиті міста й утечу з них, безробіття і мобілізацію населення, близьке знайомство цивільних із технікою ворога, регулярні повітряні тривоги та ворожі літаки над головою. Та мирне життя тривало, попри воєнний час, принаймні в Хіросімі до вибуху атомної бомби, який позначив переломний момент у війні та житті сотень тисяч людей. Навіть під час війни між Америкою та Японією зберігалися зв'язки: релігійні, культурні, освітні. Але вони викликали підозри у шпигунстві.

Автор детально й виразно описує жахливі короткострокові та руйнівні довгострокові наслідки вибуху атомної бомби, говорячи про загибель десятків тисяч людей, біль від опіків і страждання тих, хто вижив, повсюдні руйнування, пожежі, брак води та їжі, довочні психологічні травми, безсоння, променеву хворобу, онкозахворювання, хронічне виснаження. Навіть за рік після вибуху багато хіросимців жили без електрики.

Досвід вибуху атомної бомби назавжди позначився на всіх героях книжки. Вони переживають

розмаїті емоції. Жаль до спільноти поєднується із жалем до себе. Вияв турботи допомагає подолати власний страх. Люди відчувають апатію через шок колективного страждання, у певні миті серед постраждалих панує байдужість. На щастя, почуття гумору залишається, але люди божеволіють від своїх переживань. Почуття сорому й провини за те, що вижили, також непокоїть героїв книжки (мотив провини доньки, яка вижила, перед загиблим батьком є центральним у п'єсі японського драматурга Іноуе Хісасі «Життя з батьком», яку Юлія Кузьменко переклала українською, а Богдан Поліщук нещодавно поставив у київському Центрі Курбаса під назвою «Дівчинка з Хіросіми, яку лякає грім»).

Також після вибуху панує загальна паніка, а відтак настає емоційне виснаження. Лють на себе заступає ненависть до американців. Ввічливість розчулює людей до сліз у час, коли панують страх і розгубленість. Серед емоцій знаходиться місце і на піднесення громадського духу, гордість за те, що спільнота змогла вижити й витримати випробування. Співчуття, альтруїзм, емпатія були важливі для тих, хто вижив. Люди могли забути про себе, «понад усе ставлячи бажання інших». Постраждали також переживали депресію, а дехто мав «жахливе відчуття самотності». Зрештою, трагедія атомного вибуху була «далеко за межами людського розуміння».

Японці гнівалися на американців, потім на «власний уряд, який необачно втягнув країну у приречену на поразку війну». Їх обурювали власні військові, а також те, що американці, принаймні в перші роки, радше вивчали вцілілих, аніж лікували їх.

Фаталізм і приреченість, навіть байдужість охоплює багатьох жертв вибуху атомної бомби («з цим нічого не можна було вдіяти»), котрі сприймали її «майже як стихійне лихо». Вони вважали, що їм «просто не пощастило», а страждання та біль — «доля, з якою треба змиритися, щоб вижити». У передмові Гуменюк також називає вибух атомної бомби «стихійним лихом», але без рефлексії довкола наслідків такого зіставлення, про які йдеться в самому репортажі. Зрештою, викори-

прояснити події першого місяця російсько-української війни й досить несподівану дієвість українського опору. Причиною цього значною мірою є гібрис, бо Росія під час вторгнення продемонструвала його типові ознаки.

По-перше, Росія *зневажливо поставилася до політики багатосторонності*: усупереч навмисному витокові інформації від американської розвідки про російські плани, обіцянці Байдена навчити українців партизанської війни, посередницьким зусиллям Макрона та хоругу засудження в ООН, Росія зігнорувала застереження міжнародної спільноти й грубо порушила встановлені правила. Путін звернув увагу на ефективність зухвалої односторонньої зовнішньої політики адміністрації Буша-Чейні й засвоїв цей урок. Однак нахабний унілатералізм викликав бурхливу реакцію міжнародної спільноти, яка зі зрозумілих причин була стурбована порушенням більшості її правил. Чимало країн вдалися до заходів, яких традиційно уникали: Швейцарія

приєдналася до фінансових санкцій, Німеччина відмовилася від зорієнтованої на Росію енергетичної політики, Туреччина перекрила Босфор і Дарданелли для російських кораблів, Фінляндія вирішила вступити до НАТО, а Польща без вагань прийняла два мільйони українських біженців. Міжнародна підтримка України не має прецедентів. Натомість Росія наразилася на загальний осуд і злагодження протидію.

По-друге, за прикладом США, Росія наслідувала подвійну стратегію інвестування профіцитних коштів у часи достатку в «розумне» озброєння та зусилля, спрямовані на *переформатування іноземних держав*. Як відомо, Росія витратила до 1 мільярда доларів на розпалювання невдоволення російськомовного населення в Україні та просування проросійських політиків. Російські оперативники, втім, могли би здогадатися, що їхня проросійська клієнтура просто викачувала з них гроші та підробляла свідчення про силу проросійських настроїв в Україні, відвер-

то вводячи в оману своїх патронів. Путін навіть планував поставити на чолі перехідного уряду таких маловідомих політиків, як Царьов і Мураєв, котрі не мали в Україні значної підтримки. Що стосується «розумної» зброї, більшість зразків російського «вундервафе» (як-от винищувачі-бомбардувальники Су-34, бойовий вертоліт Ка-52, система захисту від високоточної зброї «Штора», самохідний зенітний ракетно-гарматний комплекс наземного базування «Панцир-С1» чи термобаричні вогнемети «Буратіно») продемонстрували посередні бойові показники. Можна сміливо стверджувати, що кожен проект поглинав величезну кількість російських грошей і давав незадовільні результати.

По-третє, російське командування, *вдираючись на територію України, зневажливо ставилося до української армії*. Їхній план «А» передбачав захоплення Києва протягом чотирьох годин, а план «Б» збільшив час на операцію до трьох днів. Ба більше, Росія заздалегідь — і дуже гі-

стання будь-якої зброї не є стихійним лихом, бо до нього вдаються конкретні люди, держави, суспільства. Слід говорити про людське зло та відповідальність за нього.

Герсі розповідає про своїх героїв від третьої особи і не згадує про себе. Тут немає особистих спостережень або інформації про те, коли і за яких обставин він спілкувався з учасниками подій. Сучасному читачеві цього бракує. Один із героїв репортажу, Теруфумі Сасакі, сорок років ні з ким не говорив про свій досвід у перші години та дні після вибуху, але ми так і не дізнаємося про те, як він зважився поділитися ним із американським журналістом.

Автор уникає моральних настанов і етичних роздумів про атомну зброю, що постає знаряддям тотальної війни. Саме війна тут є «матеріальним і духовним злом, яке значно перевищує будь-яке добро». Сьогодні ми знаємо, що ще аморальнішим явищем за тотальну війну є геноцид. Та важко не погодитися з одним із героїв книжки, що «варто зосередитися на причинах тотальної війни, а не на її знаряддях».

Іноді здається, що японці більше переймалися загиблими, ніж живими. Протягом декількох років після трагедії держава не надавала вцілілим економічної допомоги, але від 1957 року ситуація почала змінюватися на краще, хоч попередження проти хібакуся залишалися. Японці уникали виразу «ті, хто вижили», бо не хотіли забувати загиблих. Навіть після того, як держава почала допомагати хібакуся, ті ще деякий час не подавали заявок на допомогу. Американці допомагали через «моральне усиновлення», надаючи підтримку сиротам у Хіросімі. За іронією долі, деякі з японських сиріт у цей час були дітьми американських солдатів. Також японські священники приїжджали до американських церков і збирали гроші на допомогу постраждалим від вибуху. А ще американці допомагали хіросимським жінкам відновити зовнішність завдяки пластичним операціям, доцільність яких згодом поставили під сумнів. Хібакуся часто уникали політичних рухів на захист їхніх прав. Багато хто з них жив лише теперішнім і покладався на себе.

Медицина в книжці постає як «мистецтво співчуття». Хіросимські лікарі спочатку були шоковані, потім допомагали ближнім без огляду на ступінь важкості стану, відтак інтуїтивно допомагали пацієнтам із найсерйознішими ураженнями, а згодом надавали медичну допомогу лише тим, у кого були шанси вижити. На другий-третій день після вибуху в одній із лікарень восьмеро лікарів намагалися врятувати десять тисяч постраждалих.

Медійний вимір є важливою темою. Після вибуху газети й радіо обережно подавали інформацію. Про природу вибуху ходили різні чутки, примітивні припущення, навіть правда була спочатку на рівні чутки. На будинках після вибуху писали повідомлення про своє місцеперебування і про те, що власник живий. Японська громадськість дізналася про подробиці вибуху швидше за американців. Японські науковці вираховували температуру й місце вибуху, а «деталі, які в США були суворо засекречені, в Японії друкували, копіювали та поширювали в невеличких брошурах». Пізніше преса відіграє важливу роль у поширенні ідеї миру. Наприклад, перебуваючи в Америці, священник Кійосі Танімото опублікував у «The Saturday Review of Literature» меморандум «Ідея Хіросіми», в якому закликав до миру. Водночас у Японії існувала цензура преси, яка забороняла говорити про мир. Помирити японців і американців намагалися на телебаченні в Америці. Другий пілот літака, який скинув бомбу на Хіросіму, зустрівся з японським священником на американському каналі NBC, але ця зустріч постає як фарс.

Після вибуху була поширена думка, що загиблі в Хіросімі люди вірили в те, що вмирають заради імператора. Також стала відомою історія про те, як школярки, що потрапили в смертельну пастку, перед загибеллю хором співали національний гімн. Такі історії нагадують «Молоду гвардію» (1946) Александра Фадєєва, де персонажі перед стратою обговорюють долю партії.

Перекладачка тексту українською, Юлія Семенюк, добре розуміє оригінальний текст, але їй не завжди вдається поділитися своїм знанням із читачами. Зауважмо декілька системних про-

блем. По-перше, переклад часто подає японські слова, зокрема, власні назви (Chugoku Shimbun, Osaka Asahi), а почасти й речення («Tenno Heika, Banzai, Banzai, Banzai!»; «Shu Jesus, awaremi tama!») латинкою, як в англomовному тексті, але японська гарно виглядала б і кирилицею. Слова tansu, tonarigumi, sensei, darui, gaijin, kimekomi, enryo, wa jinjutsu, Oto-chan, gyokan, tsubo, dagashi, kotatsu, ozoni, mochi, haniwa, panpan, mizu, kaba, baka могли би збагатити український текст. Натомість переклад створює дистанцію між читачем і текстом. Навіщо записувати слова рьокан або сенсей латинкою? Японські назви іноді подано разом із англomовним перекладом — «Східна площа парадів (East Parade Ground)». Навіть назву японського національного гімну записано латинкою. По-друге, містер Танімото так само може бути й паном Танімото. По-третє, немає перекладу американських одиниць вимірювання на метричну систему. Дюйми, ярди й милі було би доцільніше подати як сантиметри, метри і кілометри. А квадратні фути варто було перекласти на квадратні метри. Ба більше, в одному випадку через одрук маємо «фут» замість одиниці вимірювання ваги «фунт» («Він важив сто сімдесят футів»). Якби перекладачка використала «кілограми», непорозуміння можна було б уникнути. Через ці особливості українського перекладу відбувається анахронічна американізація Японії. У тексті іноді є приклади неправильного сполучення слів, неузгодженості всередині речень і стилістичної невідповідності. Літературна редакторка Анна-Марія Волосяцька мала би помітити ці хиби. Загалом переклад важко назвати хорошим, навіть попри те, що очевидних помилок у ньому немає. Книжці бракує map Хіросіми та Японії, які могли би допомогти українцям краще уявити пересування містом і пізніші подорожі героїв.

Дехто з тих, хто вижив, вірили, що колективна пам'ять стане потужною силою збереження миру у світі, але політичний рух довкола цієї ідеї розпався, а більшість хібакуся вважали, що атомну зброю застосують знову, бо людям властиво забувати.

Павло Шопін